

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ КРЕДИТОРА У РАЗІ ПОРУШЕННЯ ГРОШОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З ВАЛЮТНИМ ЗАСТЕРЕЖЕННЯМ

УКД 347.4

Постановка проблеми. Можливість захисту цивільного права від порушень з боку третіх осіб є гарантією належного виконання зобов'язання. Станом на сьогодні, існує широке застосування відплатних договорів, а правові проблеми реалізації повернення боргу з валютним застереженням не завжди ефективно вирішуються відповідно до чинного законодавства України. Зокрема, виникають питання починаючи з нарахування суми боргу, закінчуючи відсутністю в законодавстві чіткого порядку виконання судового рішення в примусовому порядку щодо такого боргу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цивільний кодекс України містить чимало норм, спрямованих на захист прав та інтересів кредитора. Однак у вітчизняному праві кредитор досі залишається вразливим у зв'язку із проблематикою повернення суми боргу з валютним застереженням. З одного боку, зростання курсу іноземної валюти в Україні сприяє все більшому застосуванню в договірних зобов'язаннях валютного еквіваленту. З іншого боку, зростання інфляції та нестабільна економічна ситуація призводить до неможливості своєчасного виконання взятих на себе договірних зобов'язань, укладених з валютним застереженням. Дія зазначених негативних чинників призвела до великої кількості судових спорів щодо повернення суми боргу із валютним застереженням, які потребують детального правового аналізу. У ст. 611 ЦК України наводиться невичерпний перелік правових наслідків порушення зобов'язання як от припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання; відшкодування збитків та моральної

шкоди; сплата неустойки [1]. Зважаючи на те, що ми досліджуємо захист прав кредитора у грошовому зобов'язанні з валютним застереженням, нас найбільше буде цікавити останнє. Саме частиною другою ст. 524 ЦК України, сторонам надано право визначати грошовий еквівалент зобов'язання в іноземній валюті. Коли у зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягатиме сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом у відповідності до ч. 2 ст. 533 ЦК України [1]. У розрізі ст. 16 ЦК України, найефективнішим способом захисту є звернення до суду. В загальному, законодавець наводить такі види способів захисту цивільних прав та інтересів як: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб [1]. Серед наведеного не знаходимо ефективного способу захисту для кредитора у випадку порушення грошового зобов'язання з валютним застереженням. Можливо, саме тому законодавець абзацом дванадцятим частини другої згаданої статті залишає варіант захисту цивільного права та інтересу судом також іншим способом, що може бути встановлений договором, законом чи судом у визначених законом випадках. Натомість, у сфері господарювання законодавець статтею 20 ГК України чітко вказує, що право захисту кожним суб'єктом господарювання та споживачем може бути реалізоване, зокрема, шляхом застосування штрафних санкцій. У цій науковій праці приділимо увагу окремим проблемним питанням, які виникають при захисті кредитором своїх прав та інтересів, які безпосередньо пов'язані з тим, що до грошового зобов'язання сторони домовились застосовувати валютне застереження [2].

У випадку порушення грошового зобов'язання з валютним застереженням, кредитор має змогу реалізувати своє право на повернення боргу в позасудовому та судовому порядку. Зупинимось на конкретних випадках. За умов порушення договірної зобов'язання, у кредиторів є опція звернутися за виконавчим написом нотаріуса у позасудовому порядку. За своїм змістом, виконавчий напис нотаріуса - це розпорядження останнього щодо стягнення грошових сум або витребування від боржника майна, здійснене на документах, що встановлюють заборгованість [3]. Крім цього, нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем [4]. Варто зауважити, що при вчиненні виконавчого напису нотаріус не має жодних дієвих правових інструментів перевірити безспірність заборгованості, тому перевіряє лише наявність документів згідно законодавчо визначеного переліку, а також сам факт надіслання вимоги боржнику, що в даному випадку береться як доказ відсутності спору. Принагідно зазначимо, що на практиці у зобов'язаннях із прив'язкою до курсу іноземної валюти досить часто виникають суперечності щодо нарахування суми боргу (враховуючи і те, що порядок нарахування, як уже зазначалося, законодавчо не визначений), що призводить до низької ефективності виконавчого напису нотаріуса як останньої формальної стадії для беззастережного стягнення боргу із боржника.

Тобто, у більшості випадків для стягнення грошового зобов'язання з валютним застереженням кредиторами подаються позовні заяви до органу судової влади. Не зупиняючись на процесуальних аспектах, в судовому порядку кредитор також зіштовхується із деякими проблемними аспектами. Насамперед, це стосується: нарахування неустойки, зміни розміру суми боргу до стягнення на момент подання позову та до моменту ухвалення рішення, а також розрив у часі між набранням рішенням суду законної сили та фактичним стягнення коштів виконавцем з боржника. На нашу думку, для того, щоб вирішити ряд вказаних проблем на практиці, необхідно законодавчо визначити єдиний підхід до порядку нарахування заборгованості з валютним засте-

реженням. При порушення грошових зобов'язань із валютним застереженням, у кредиторів одразу виникають питання щодо можливості та порядку нарахування чи стягнення неустойки в еквіваленті іноземної валюти. Відповідно до ст. 549 ЦК України, неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторowi у разі порушення боржником зобов'язання [1]. Принагідно зазначимо, що за загальним правилом в цивільному праві немає обмежень щодо нарахування пені та/або штрафу в іноземній валюті. Такі обмеження (щодо нарахування пені в іноземній валюті) можна знайти в деяких судових рішеннях. Насамперед, вони акцентують увагу на тому, що в ЗУ «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» та ГК України зазначається гранична межа нарахування пені – не більше подвійної облікової ставки НБУ, що діяла у період, за який сплачується пеня [2]. За своїм змістом, така норма не встановлює розмір штрафної санкції за порушення грошового зобов'язання, а визначає певний спосіб її формування через відсоткове відношення до облікової ставки Національного банку України [5]. Водночас, зазначені правові норми за своєю юридичною природою не стосуються цивільних правовідносин, натомість, як згаданий закон, так і кодифікований акт регламентують порядок господарських (підприємницьких) відносин. Тобто, відсутній законодавчий імператив заборони нарахування неустойки з урахуванням валютного застереження у грошовому зобов'язанні у цивільно-правових відносинах (зокрема, між фізичними особами). Зважаючи на те, що валютне застереження запобігає втратам від знецінення національної валюти внаслідок інфляції, то підлягає перерахунку сума з урахуванням зміни курсу гривні до зазначеного в еквіваленті іноземної валюти (у кожному випадку зміни такого курсу) [6]. На практиці сторони зобов'язання із валютним застереженням по-різному обраховували неустойку залежно від того, як було б вигідніше для кожного. Наприклад, нарахування пені за кожен день в іноземній валюті з сукупним перерахунком в еквівалент національної валюти гривні станом на момент пред'явлення вимоги про сплату боргу (10 кал. днів = 10 \$ = 250 ₴) може кардинально відрізнятись від суми неустойки,

яку б перераховували, як приклад, за кожен день прострочення у гривні (1 кал. день = 1 \$ = 25 ₴ ..., що змінює загальну суму боргу, якщо, наприклад, лише з п'ятого кал. дня курс змінився б в сторону збільшення). Звичайно, порядок нарахування неустойки у випадку порушення грошових зобов'язань може бути детально передбачений у самих договорах. Тим не менш, це зовсім не нівелює відсутності єдиного підходу у цьому питанні на рівні законодавства. Пропонуємо, легітимізувати нарахування неустойки в іноземній валюті сукупно за усі дні прострочення з подальшим перерахунком у національну валюту гривню.

Висновки. У цивільному праві наявні окремі правові норми, які стосуються порушення грошового зобов'язання (в національній валюті – гривні). Натомість, захист прав кредитора у грошових зобов'язаннях з валютним застереженням має ряд особливостей та відмінностей. Загалом, звернення стягнення на боргове зобов'язання з валютним еквівалентом (в тому числі нарахованої неустойки) може бути здійснено двома шляхами у позасудовому та судовому порядку. Водночас, законодавчо не регламентований порядок стягнення заборгованості з валютним еквівалентом призводить до порушення прав кредитора при фактичному отриманні боргу (грошових коштів). В цій науковій статті автором було наведено проблемні моменти та запропоновано удосконалення нормативно-правової бази щодо захисту прав та інтересів кредитора у разі порушення боржником грошового зобов'язання з валютним еквівалентом, зокрема, регламентувати єдиний підхід до нарахування неустойки у грошових зобов'язаннях з валютним застереженням. На нашу думку, неабияк важливо для розвитку цивільно-правових відносин внести зміни до цивільного законодавства базуючись на наведених в цій статті правових позицій, вироблених, насамперед, судовою практикою, що надасть можливість виробити єдиний підхід для захисту кредитором своїх прав та інтересів.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3103> (дата звернення: 08.11.2021).
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n1582> (дата звернення 08.11.2021 року).

3. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993. № 3425-XII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення 09.11.2021 року).
4. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України № 296/5 від 22.02.2012. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 09.11.2021).
5. Постанова Верховного суду України від 21 червня 2017 року, судова справа № 910/2031/16. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/67721605> (дата звернення: 10.11.2021).
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.07.2020 року, судова справа № 296/10217/15-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/90458917> (дата звернення: 10.11.2021).

Фоменко Я.С. Особливості захисту прав та інтересів кредитора у разі порушення грошового зобов'язання з валютним застереженням

В процесі дослідження здійснено нормативно-правовий аналіз та виділено ряд загальнотеоретичних і практичних проблем національного законодавства України щодо захисту прав та інтересів кредитора у разі порушення грошового зобов'язання з валютним застереженням. Мета цієї наукової роботи полягає саме в дослідженні загальнотеоретичних і практичних проблем законодавства України щодо такого захисту. Право захищати свої права та інтереси є основою цивільного права та запорукою належного виконання договірних зобов'язань. Саме невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань є причинами виникнення спорів у сфері цивільно-правових відносин. У цій науковій статті досліджуються окремі способи захисту прав та інтересів кредитора у випадку порушення грошового зобов'язання в іноземній валюті. Аналізуються переваги та недоліки таких способів. Встановлено відсутність законодавчо визначеного порядку нарахування неустойки у грошовому зобов'язанні з валютним застереженням, що призводить до неоднозначної судової практики та вразливого становища кредитора. Цивільно-правові відносини розвиваються, тому нормативно-правова база повинна відображати реальний сучасний стан речей цивілістики. Використання у зобов'язаннях прив'язки до іноземної валюти буде використовуватись учасниками договірних правовідносин все частіше та частіше, що становить необхідність врегулювання сфери використання валютних застережень у грошових зобов'язаннях. Автором у цій статті пропонується удосконалити, зокрема передбачивши чіткий порядок нарахування неустойки, норми права щодо захисту прав та інтересів кредитора у випадку порушення грошового зобов'язання з валютним застереженням. Результати дослідження можуть бути використані у правотворчій та правозастосовній діяльності під час реалізації кредитором захисту своїх прав та інтересів у випадку порушення грошового зобов'язання в іноземній валюті.

Ключові слова: способи захисту прав та інтересів; борг; грошове зобов'язання в іноземній валюті; валютний еквівалент; договірні правовідносини; боржник; кредитор.

Fomenko Ya.Ye. Specific features of the protection of rights and interests of the creditor in case of breach of monetary obligation with a foreign currency equivalent

In the course of the research the normative-legal analysis was carried out and a number of general theoretical and practical problems of the national legislation of Ukraine on protection of the rights and interests of the creditor in case of breach of monetary obligation with a foreign currency equivalent were identified. The purpose of the research is to analyze the general theoretical and practical problems of the national legislation of Ukraine regarding the protection of the rights and interests of the creditor in case of breach of monetary obligation with a foreign currency equivalent. The right to protect one's rights and interests is the basis of civil law and the guarantee of the proper performance of contractual obligations. Non-fulfillment or improper fulfillment of contractual obligations are the causes of disputes in the field of civil law. This scientific article examines some ways to protect the rights and interests of the creditor in case of breach of monetary obligations in foreign currency. The advantages and disadvantages of such methods are analyzed. The study established the lack of a legally defined procedure for accrual of penalty in a monetary obligation with a foreign currency equivalent and proposed to improve the law on protection of the rights and interests of the creditor in case of breach of a monetary obligation with a foreign currency equivalent. The use of foreign currency in monetary obligations will be used more and more frequently by the parties, which makes it necessary to regulate the use of foreign currency in monetary obligations. The results of the study can be used in lawmaking and law enforcement activities in the implementation of the creditor's protection of their rights and interests in case of breach of monetary obligations with a foreign currency equivalent.

Key words: ways to protect rights and interests; debt; monetary obligation in foreign currency; currency equivalent; contractual relations; debtor; creditor.